

УДК 811.1:81'42

Олександр ОНИЩЕНКО,
викладач,
Хмельницька гуманітарно-
педагогічна академія

**ПОЕТИКА СМІХОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЕСТЕТИКО-ХУДОЖНІЙ
СПОСІБ МОДЕЛЮВАННЯ ДОВКІЛЛЯ
(на прикладі еміграційної мемуаристики)**

Комплексне дослідження сміхової культури на прикладі мемуарних текстів, авторами яких є діаспорні письменники, в українському літературознавстві розглядається вперше. Для унаочнення обрано найвлучніші ілюстрації з прози nonfiction. Доведено, що специфіка естетичного переживання суперечності дійсності прочитується крізь призму поєднання серйозного й сміхового начал і пов'язана зі свободою людини. Для естетичного сприйняття читачем гумору і сатири письменники звертаються до синкретизму, різновекторних форм сміху – гумористичного, радісного, іронічного, ущипливого (сарказму), улесливого, пародійного.

Ключові слова: гумор, сміхова культура, жанровий бриколаж, нефікційна проза, автор, епіграма, сатирично-гумористичні компоненти, дискурс.

Постановка проблеми. Матеріальним носієм образності літературних творів є слово, яке отримало письмове втілення. Неповторно-індивідуальні риси художніх образів, відображення довкілля – це творчий продукт кожного письменника зокрема. Невід'ємною складовою творчого процесу особистості є її уява як чуттєве сприйняття дійсності. Осмислюючи й оцінюючи останнє, автор сконцентровує увагу на предметі чи конкретному образі індивіда, що створює парадоксальну, смішну, а часом кумедну ситуацію. Спостережливе око майстра слова художніми засобами висміює суспільні негаразди, окремі вади людини. В українському літературознавстві комічні ефекти, оприявлені в діаспорній мемуаристиці, лишаються досі обійденими увагою дослідників, відтак означений феномен і зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В українському літературознавстві еміграційна сміхова культура комплексно не досліджена. Кандидатська дисертація О. Кузьмич розкриває мовні засоби творення комічного в українській художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ю.Шкуратенко простежує рецепцію сміхової культури доби бароко у творчості П. Глазового. Дослідник О. Родний розглядає літературний пародійний дискурс сміхової культури Відродження. В еміграційному середовищі аналіз сміхової культури репрезентовано лише рецензіями Ганни Черинь, Анатолія Гака, Д. Нитченка, В. Русальського, Е. Козака, І. Керницького без належного наукового осмислення і потрактування.

Мета статті – розкрити специфіку естетичного переживання **суперечності дійсності крізь призму поєднання серйозного й сміхового начал**, схарактеризувати сміхову культуру художньо-документальної прози письменників української еміграції.

Виклад основного матеріалу. Комічне – результат розвинутої культури особистості, яка здатна поглянути на себе збоку. Дослідники помітили, що комічне, як і трагічне, пов'язане зі свободою людини, здатної побороти Я-его, піднятися над собою.

Українська сміхова культура представлена різними жанрами: байкою, пародією, усмішкою, пародійною рецензією, політичною сатирою, памфлетом, фейлетоном. Серед діаспорних письменників-гумористів, які силою свого таланту збагатили сміхову культуру, виділяються С. Риндик, Анатоль Галан, О.Смотрич, Г. Черинь, Свирид Ломачка (Борис Олександрів), С. Кузьменко, Іван Керницький, Леся Богуславець, І. Манило-Дніпряк, Е. Козак, Анатоль Гак та інші. Вони розробляли фольклорні традиції («Який Сава така й слава», «Судженого і конем не об'їдеш» Лесі Богуславець, «Новоталалаївські рефлексії» Світлани Кузьменко, «Міжпланетні люди», «На двох трибунах» Анатолія Гака, «Любов до ближнього» Свирида Ломачки).

І у спогадах письменники вдаються до застосування різновекторних стилістичних, фарсових засобів: ущиплива іронія, сатирична гіперболізація передають своєрідність художньо-документального світу. Сприяють творенню комічного ефекту подій, явищ, образів й різноаспектні словесно-художні функції, яким притаманні викриття негативних фактів, створення сміхової

атмосфери, підкреслено комічних рис характеру людини, закономірностей дійсності, сонорна передача картини сміху. До засобів комічного відносять різні ступені вираження – сатиру, гумор, іронію, сарказм, пародію, парадокс, анекдот. Широко засоби комічного присутні в жанрових різновидах української літератури – комедія, памфлет, фарс, буфонада, бурлеск, травестія, сатиричне оповідання (повість, роман), епіграма. У мемуарній літературі письменники нерідко вдаються до іронії, яку Ю. Борев характеризує в межах феномену комічного: «Іронія – особливий різновид комічного й категорія естетичного ставлення, що відображає двоїстість смислу: видимого й прихованого. Це обернене відношення, у якому за зовні позитивною формою оцінки криється знущальний і викривально-заперечний зміст» [2, с.100].

Так, Володимир Куліш згадує С. Щупака, натякаючи на прізвище критика, іронізує з його поведінки: «Приятелював з такими ж “рибами” як сам, не з письменниками, а з партійними. Був жонатий і мав одиначку доньку, над якою дуже трясся» [5, с.13]. Письменник посилив комічну домінанту тексту тим, що водночас використав у ньому прізвище і в лапках збірні прізвиська, які мають різну мотивацію, професійну функцію, антитезне реноме (літератор і партійний функціонер). І. Сенченко, який жив поверхом вище, над квартирою С. Щупака, тішив себе думкою: «Мені критика нічого не зробить, бо я над нею, і я на неї..., – маючи на увазі Щупака» [5, с.14].

Гумор не заперечує сам об'єкт висміювання, лише частково заторкує окремі суспільні негаразди, окремі вади людини. З погляду Ю. Борєва, «гумор – різновид комічного, що відображає специфіку естетичного переживання суперечливості предмету сприймання: у вигляді поєднання серйозного і сміхового начал. Неспроста поширеним предметом жартів є забудькуватість і неуважність талановитих та геніальних особистостей, зумовлена концентрацією уваги на суттєвому при ігноруванні другорядного та дріб'язкового – несуттєвих подробиць життя. Ситуації, що виникають при цьому, створюють ефект

несподіванки, підсилюючи позитивну оцінку явища. Гумористичний сміх доброзичливий, а отже, не відсторонений від предмету, а навпаки» [2, с.37].

Сміхова культура художньо-документальної прози увиразнює національний колорит, ментальність, складність життєвих колізій, перипетій долі. Яскравий оповідач В. Куліш описує побутову сценку, коли письменники, йдучи попри балкон Леоніда Чернова (Малошийченка), який жив на першому поверсі першого під'їзду будинку «Слово» в Харкові, ніби грайливо віталися: «Ніколи не забуду, як проходив попід його бальконом Йогансен і гримів на весь двір:

– Здоров, Чернов!

У відповідь лунало:

– Здоров, Йогансен!

За хвилину проходив хтось інший, от хоч би Вишня, і знову гримке:

– Здоров, Чернов!

І на цей привіт відповідав Чернов обов'язково:

– Здоров, Йогансен! – хоч Чернову було видно, що то не він» [5, с. 13].

Образ М. Йогансена, як весельчака, зберігся в цупкій пам'яті наратора: «Йогансен височів понад усіма понад голови. Зрозуміла річ – дотепи, сміх, когось уже “натягають”. Найголосніше сміється Йогансен, його сміх чути далеко на вулицю» [5, с. 22].

Дослідниця художнього способу відображення дійсності засобами комічного О. Кузьмич резюмує: «Сміх – завжди особиста реакція і не завжди суспільна. Водночас, на відміну від смішного, комічне має соціальний і суспільний смисл, зв'язане з утвердженням позитивного естетичного ідеалу. Комічне породжують суперечності самої дійсності, тобто суспільні суперечності. Естетична природа, соціальний характер виділяють комічне з широкої сфери явищ, здатних викликати сміх. Розрізняють ситуативний і мовний комізм. Джерелом першого є невідповідність між реальною ситуацією

та ідеальним уявленням про неї. Мовний комізм створюється за допомогою виражальних засобів кожної національної мови» [4, арк. 46].

Про сарказм є чимало досліджень як про дошкульну насмішку, але від гумору, іронії він відрізняється тим, що уїдливе висловлювання не замасковане, не приховане, а виражається прямо. Оскільки йдеться про мемуарний жанр, то, відповідно, крайня ненависть чи гнівне презирство до суспільних явищ, конкретної особи є суб'єктивними, текст з дошкульною насмішкою іноді підсилений інвективами, лайливими словами з тим, щоб якомога сильніше вплинути на читача чи особу, до якої звернений твір. Наприклад, В. Чапленко написав «Відкритий лист до Любови Дражевської», дружини Юрія Лавріненка. Вона свого часу працювала пресовим референтом в УВАН (Нью-Йорк). Письменник адресатові пояснює, що «... підбиваючи підсумки мого життя, моєї літературної, наукової та громадської діяльності у нашому “вільному гетто” (сюди входить і “Вільна Академія Наук”) [...] мушу зафіксувати для історії й Вашу нечесну участь у зневаженні отих моїх діяльності». Дошкульність прочитується уже з першого речення: «Можливо, що Ви неабияк здивуєтеся, одержавши оцього мого листа, а, прочитавши його, й скажетеся від люті. Але, як кажуть, зароблене хоч і з'їж! Звичайно, це “зароблене” не дуже Вам смакуватиме» [14, с. 13]. Підсилюється комічне сарказмом щодо діяльності УВАН у США, перефразувавши назву, автор подав адресатові його як «вільне гетто»; навіювання («прочитавши його, й скажетеся від люті»), однак невідомо, чи справді адресат прочитає, чи після першого речення викине до кошика. Задля більшого ефекту сприйняття дошкульного тексту письменник вдається до сталого звороту («зароблене хоч і з'їж»).

Гостро висміює В. Чапленко й людські вади, нерідко об'єктом стають явища негативні чи аморальні. На суб'єктивність викладу матеріалу вказує словосполучення непевності «сарафанного радіо» про другий шлюб під час війни У. Самчука та його участь у звільненні України від більшовиків: «першу жінку – була така чутка – покинув у Празі чеській, а другу вивіз із Харкова,

куди їздив за німецької окупації визволити Україну, тільки через несприятливі обставини зумів “визволити” лише одну тамтешню поневолену жінку-українку» [13, с 80].

Аби дошкульніше змоделювати образ Вадима Петренка (Віктора Домонтовича) автор спогадів удається до анекдотичної вигадки. Так, за версією автора, коли вперше прибув В. Петров (у тексті Петренко) до табору діпістів, то М. Ситник пригощав його картоплею, «а до звареної в тому відрі картоплі якийсь нечема, найімовірніше сам Ситник, зварив разом з картоплею гумовий презерватив» [13, с. 58]. Інших письменників характеризує у своєму амплуа: «Петро Кізко був малий на зріст, таранкуватий» [13, с. 56], В. Барка «забув про християнську смиренність» [13, с. 84], «Шерех сказав, що реалізм себе так уже вичерпав, що може бути тільки “збідненим”, а не “збагаченим”» [13, с. 94].

Сміхова культура художньо-документальної прози увиразнює національний колорит, ментальність, спосіб мислення, складність життєвих колізій, перипетій долі людини. Естетико-художній спосіб відображення дійсності в нефікційній прозі залежить від авторської інтенції, індивідуального художнього смаку, мовної грамотності і стилістичної вправності викладу матеріалу. Звернення автора до сміхової культури спрямоване на актуалізацію найважливіших компонентів висловлення, акцентуацію інформації, що містить висміювання негативних рис, суспільних подій і фактів і в такий спосіб може впливати на реакцію читача, змусить викликати певні емоції.

В українському еміграційному просторі письменники вдавались і до перекладної літератури. Так, перебуваючи в Німеччині, Ігор Шевченко (1922-2009) під псевдонімом Іван Чернятинський переклав з англійської мови сатиричну повість-притчу, антиутопію «Колгосп тварин» [11] одного з найвпливовіших письменників ХХ століття Джорджа (Георгія) Орвелла (1903-1950). Прикметно, що передмову до українського перекладу написав сам автор повісті, який був утішений тим, що його твір знатиме не лише англословний, а й україномовний читач. Сатира спрямована на викриття комуністичної утопії і

була спрямована своїм вістрям проти Сталіна та його оточення через розкриття духовної деградації людини за умов авторитаризму, тоталітарної системи. Автор мав на увазі несвободу вільного пересування людини, для якої кордони до європейської та світової цивілізації були закриті. Все було під суворим контролем. Твір Д. Орвелла став бестселером, здобув славу на Заході, а в Радянському Союзі на повість було накладено табу, жодної критики на свою адресу комуністи не сприймали, проте вся їхня ідеологія наприкінці 80-х років зазнала краху.

Антиутопія як художня модель суспільства викликала жах світової спільноти, вбирає в себе значний сатиричний підтекстовий пласт і критично заперечує міф, що протилежний марксистській та й будь-якій утопії. Означена художня модель служить пересторогою для людства, протестом проти насильства, порушення елементарних прав людини. Перекладач І. Шевченко перечитав повість разом із Г. Костюком і додали в сатиричному плані основопожну проблему, яку порушив англійський письменник. Він вказав шлях, яким чином відбувається перетворення креативно мислячої людини на істоту, на виконавців волі чи будь-якої забаганки тирана і його режиму. Сатирик розкрив ідею деградації людини і суспільства через алегоричне зображення еволюції стану тварин від безмежної свободи до диктатури свині на прізвисько Наполеон. У повісті Орвеллу вдалося майстерно увиразнити засобами комічного сцени переродження революційних принципів і програм партії, що поступово переходила від ідей загальної рівності і побудови утопічної держави до диктатури і тоталітаризму. Автор мав на увазі СРСР.

Г. Костюк схвалив ідею молодого перекладача, підказав йому звернутися до Орвелла за передмовою. У листі (12.XI.1988) до Ю. Шевельова Г. Костюк згадує коротку добу існування в Німеччині МУРу і свою причетність до виходу сатиричної повісті: «Що Ви в своїх спогадах переступили вже добу МУРу – це знаменито. Я цю добу обійшов кількома реченнями. Бо я не був активно-

творчим мурівцем. Я тоді, за Вашим визначенням, “захворів на політику” і віддав тій справі дуже багато часу...

Єдине, що будучи причетним до вид[авницт]ва “Прометей”, я видав там кілька книжок мурівців, а особливо приємно мені, що саме я штовхнув до видання переклад “Енімел Фарм” Орвела, в перекладі молодого тоді уердепівця Ігоря Шевченка. Більше того, я (через Б. Левицького) намовив Ігоря дістати від Орвела таку тепер унікальну річ, як його передне слово до українського видання цієї сатири» [1, с. 443-444].

Автор удався до бриколажу, «неприрученої думки» (К. Леві-Стросс), ретроспекції, способів непрямого називання предметів, абстракцій («переступили добу МУРу – це знаменито»; «захворів на політику»; «я штовхнув до видання»). Літературний бриколаж і рефлексивні елементи цікавили французького творця школи структуралізму К.-Л.Стросса, який вважав, що елементи і «рефлексії завжди розташовані на півдорозі між перцептами і концептами. Перші неможливо відокремити від конкретної ситуації, в якій вони з'явилися, водночас повернення до других вимагало б, аби мислення могло (хоча б тимчасово) упорядкувати в дужках свої проекти. І все ж існує посередник між образом і поняттям: це знак, оскільки його завжди можна визначити способом, уведеним Соссюром, щодо такої приватної категорії, як лінгвістичні знаки, як ланцюгове зчеплення між образом і поняттям, що в такій супрязі відіграють роль логічного розуміння означення й означуваного. Як і образ, знак – це конкретне буття, проте він уподібнений до поняття своєї референційної здатності: вони обидва (образ і знак) можуть заміщати іншу річ» [6, с. 126].

Уже те, що автор листа рефлексує, згадує свою участь у літературному процесі, зокрема причетність до видання сатиричного твору (нині потрактовується літературознавцями як унікальна річ), свідчить про естетичне чуття та далекоглядну наукову перспективу Г. Костюка щодо його оцінки сатиричної повісті – класики англійської літератури. Твір Орвелла в

українському перекладі в інтелектуальному плані досяг блискучих і непередбачених результатів. Пізніше повість перекладали й інші автори, але такої оригінальної назви, як дав їй І. Шевченко, із них ніхто не вживав. Наприклад, Ірина Дибко переклала повість під назвою «Хутір тварин» (1984), у перекладі Юрія Шевчука – «Ферма “Рай для тварин”» (1991). У «Вітчизні» 1992 р. надруковано повість під назвою «Скотохутір», передмову до якої написала Н. Околітенко. Навіть далеко не обізнаний з тонкощами творення гумору та сатири читач охочіше сприйме твір у перекладі І. Шевченка, бо насправді колгоспи на Заході не існували, тому читачам цікаво, що означає оте скорочене словосполучення: колективне господарство не людей, а тварин. І тут закрадається думка, чи не підказав І. Шевченкові дати таку сатирично-викривальну назву з політичним підтекстом саме Г. Костюк, який у повоєнний час «захворів на політику».

Іронічно, у формі парадоксу-дивини (факти не відповідають звичайним уявленням) звучить лист (25.11.1977) Д. Гуменної до Д. Нитченка: «Трохи часом мені здається, що “Слово” стало начебто львівським літературним клубом; але нема ради. Хоч щось робиться. Ювілеї Козакові, розголос про книжку Нижанківського яко літературну подію (на мою думку, вельми роздуто) тощо. Ну, помер Н. Щербина, дуже прикро і по-дурному. Нікому не довіряв, від усіх тікав, мав за ворогів, а ховати прийшлося на громадські кошти, він якісь заощадження мав, і ніхто не знає досі, де він їх сховав» [7]. В іншому листі (17.04.80) письменниця висловлює подив, зумовлений реакцією еміграційних критиків, які її історичну прозу не сприймали. Відтак не чекала «від суспільства ніякого резонансу. Навпаки – висміюють і виставляють у карикатурному вигляді (див. “Лис Микита”, ч. 12, 1979). І хто ж? “Рідне” “Слово”». Письменниця апелює до сатиричного журналу «Лис Микита» за редакцією Е. Козака. Він на першій сторінці умістив епіграму «Щедрик в новій шаті. Докії Гуменній присвята»:

Щедрик-Щедрик, щедрівочка,
Прилетіла Докієчка,

Стала собі щебетати,
 Книжки свої продавати:
 – Купіть, пані, цю трипільську,
 Як жінки служили в війську,
 Чоловіки ж дармували,
 Циці діточкам давали...
 Купіть, пані, одну книжку,
 А за другу дам вам знижку!

Автор, підписавшись псевдонімом Папай (очевидно, І.Керницький), натякає читачам на той факт, що письменниця у своїй прозі надмірно захоплюється матриархатом, уславлює високе становище жінки в суспільному житті. Отож, історично склалось так, що «чоловіки ж дармували, циці діточкам давали...», годували дітей. Поет-Папай художніми засобами комічного засуджує алогічний природний і гендерний дисбаланс.

У листі до Д. Нитченка Д. Гуменна звертається до медитативності, аналізу душі, внутрішнього світу людини в зіставленні з довкіллям, до акцентованих інтонаційних-роздумів, і до сугестивності (сприйняття й переосмислення інформації, отриманої в соціумі). Означені моделі у формі текстового наповнення спроектовані на адресата, аби й він зумів досягнути глибинні пласти людської душі – ментального й інтуїтивного.

Опублікувавши спогади «Павло Филипович», Т. Осьмачка зацентровує на товариських взаєминах київських літераторів пореволюційної доби. Коли Г.Косинка читав свого Дзика (новела «В житах»), то Филипович дотепно сміявся: «”Читав ти його зо сто разів, та не читай сто перший раз”. Косинка любив жартувати: “Шануй гніздо старого черногуза”. Косинка мені казав: “Всі черногузи злітаються на Кузнечну, 107. Кличуть і нас...”

А я: – Ходім та не для гнізда, а ради самих черногузів.

А він: – Та ми ж йдемо туди, де всі сходяться. В одне місце. В Тичинину хату» [12, с. 299].

Вловлюється когерентність лірики й гумору як жанровий бриколаж, знижена хвиля інтерференційної картини довкілля і водночас підсилена

імпульсація гумористичного звучання в образі «чорногуза», саме так у вузькому колі називали себе письменники. Автор у розповідній манері репрезентує творчу майстерність та неординарність освітлення реальних персонажів. Найбільшу увагу читача привертає щирість думок та досить своєрідне ведення записів. Нарація йде від імені автора, відповідно привертає увагу особливість індивідуальної мови, яка є плавною, емоційною, насиченою незначною риторикою сатиричного звучання. Текстова структура сповнена ліричною інтонацією розповіді та іронією як сатиричним прийомом, що когерентно, взаємопов'язано з тематикою і проблематикою мемуарного твору.

Т. Осьмачка згадує П.Филиповича як гумориста, його думку підтримує М. Орест (Зеров) у листі до О.Филиповича, вказуючи на пародії-чотиривірші:

«На Семенка:

Даремне критика лютує
І ображається Дніпро –
Панфут – а як його шанує
Свята Тереза і П'єро!

На Косинку:

Це все було страшенно просто –
Жита і Дзіків екстаз...
Читав про це разів ти зо сто,
Та не читай сто перший раз.

Про існування епіграми на В.Поліщука чую від Вас вперше. Хотів би мати її від Вас – для приватного вжитку» [9].

Про схильність українців сприймати сміхову культуру навіть у трагічних обставинах життя свідчить лист (27.05.1932) Грицька Коваленка-Коломацького (1864-1938) до В. Винниченка, що його опублікував Г. Костюк 1964 р. у збірнику «Слово». Адресант просить матеріальної допомоги, але майже в стилі Я. Гашека із своєрідним почерком: «От десь певно здивованим оком глянете на цього листа... подумаєте “жив Курилка...”. А тільки... “как дошел ты до жизни такой”... Мда, всяко буває! Так ото, щоб залишитися “живу”, я й зважився оце

написати до Вас аж через Прагу... Одно слово, щоб не згинуть і діждатися того доброго, до чого прямує наше радянське життя, я й хочу попросити Вас, колишній (а може й теперішній?) Товаришу, допомоги, як можете, долярцями – позичити, звісно... може до дитячого зросту – до повороту позички на Маленького Юрія. А то загину, не діждусь!.. Одно слово, поки діждешся того “раю”, згинеш у пеклі» [8, с. 334-335]. Заради конспірації автор листа вдається до стилістичної фігури алюзії на історичні, політичні й побутові факти. Під Маленьким Юрієм слід розуміти наступ голоду, а долярці потрібні для Торгсину, рай слід розглядати як міфічний комунізм, пекло – як СРСР.

Письменник Іван Антипенко (1893-1980) підписував гумористичні твори вигаданими прізвищами Анатоль Гак, Мартин Задека, Антоша Ко, він творив у гумористично-комедійному стилі не лише фікційну, а й нефікційну прозу. Так, у листі (20.12.1979) до Д.Нитченка писав: «Якщо ж мовити про мою особу, то після того, як теперішній уердепівський “Тріумвірат” повівся зі мною по..., я був оголосив сам собі авторську “голодівку”. “Доголодувався” до того, що з мене почали зсуватися штани. Отож, щоб не бути безштаньком, я взявся і написав комедію “Спадкoємці місіс Пилипсон”. Прем'єра відбулася влітку на “Верховині”... Тема комедії – діписти, що приїхали з Європи до США» [10, с. 78].

У книжці спогадів «Від Гуля-Поля до Нью-Йорку» він удається до тонкої іронії, дотепного гумору, зокрема в автобіографічному оповіданні «Задекіяда», письменник у притаманному стилі виносить на суд читачів автобіографічну розповідь про перебування в таборах для переміщених осіб у Німеччині. А. Гак вдається до сфрагіти в назві твору, що походить від псевдоніма *Мартин Задека*, уводячи в текст власну присутність.

Застосувавши набір компонентів творчої уяви, автор художніми засобами моделює менталітет українців, змальовує довкілля колоритно, іронічно, з непідробним гумором. Наратор бесідує з казковою Лелекою, засобами уподібнення розкриває ознаки між речами, соціумом, поглиблює семантичне

поле, потік переконливих асоціацій. Автор висміює людський характер, групові інтереси. Мемуарист переконує, що людей легко роз'єднати за партійними чи міжконфесійними приписами, концептами, на чому «наголошує» Лелека, яка облетіла всі табори діпістів і дійшла висновку: «Дивні люди оці українці. Часом мені доводиться приносити новонароджених до єврейських діпідержав. Не встигнеш приземлитися, а євреї враз так і обступлять з усіх боків. Радіють, вигукують: “наше! наше!”. А як в українських діпідержавах ведеться? Або гукають: “Неси його, лелеко, ік лихій годині”, або починають, мов ті енкаведисти, допитуватись: “А якого ж ти, лелеко, принесла нам українця? З котрої він України, з тієї чи тієї? А до якої церкви ходили його батьки?.. А до якої партії належали – до “а”, “б”, “в”, “г”?» [6, с. 317]. У такий спосіб гуморист через сміховий парадокс, сміхову культуру оприявнює філософські ремінісценції, спроектовані на поглиблене сприйняття негативних процесів, які спостеріг в українському еміграційному середовищі. На нашу думку, означені автором процеси для української спільноти залишаються актуальними і нині.

Висновки. Поетика сміхової культури як специфічна галузь, проаналізована в межах структури документального твору, в якому увиразнено тип художнього мислення письменника, індивідуальний стиль. Засобами комічного мемуаристи охопили національно марковані топоси й локуси, історичні й побутові сюжети, життєві стратегії української еміграції і нації, зацентрувавши на важливості етнічних характерів, ментальності, переказів, легенд, що підкріплені вагомим культурним ресурсом. Проаналізувавши мемуарну літературу, оприявлені у ній сатирично-гумористичні компоненти, можна стверджувати, що майстри слова українського зарубіжжя другої половини ХХ століття розширили поле національної сміхової культури, їхні твори увійшли в єдиний корпус гумористики материкової України, гідно представленою творами Остапа Вишні, І. Сочивця, Є. Дудара, О. Ковіньки, М. Годованця, Ф. Маківчука, С. Олійника, П. Глазового.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баштова Н.* Юрій Шевельов і Григорій Костюк: «...На старості літ починаємо листуватися...» // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. Київ: ВД «Стилос», 2010. Т. 5. С. 352-500.
2. *Борев Ю.* Комическое или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия. Москва: Искусство, 1970. 269 с.
3. *Гак Анатоль (Мартин Задека).* Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку : [спогади, фейлетони, оповідання]. Новий Ульм: Філадельфія, 1973. 328 с.
4. *Кузьмич О. Я.* Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття. : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2015. 220 арк.
5. *Куліш В.* Слово про будинок «Слово»: спогади. Торонто: Гомін України, 1966. 68 с.
6. *Леви-Строс К.* Первобытное мышление. Москва: Республика, 1999. 385 с.
7. Листи Докії Гуменної до Дмитра Нитченка. URL : <http://www.yatran.com.ua/articles/567.html> (дата звернення: 11.01. 2018).
8. Листи до Володимира Винниченка. *Слово: збірник 2.* Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників в екзилі, 1964. С. 317-335.
9. *Михайло Орест.* Листи до Олександра Филиповича: лист від 4.V.1957 р. URL : <http://biog.in.ua/mihajlo-orest-listi-do-oleksandra-filipovicha.html?page=2> (Дата звернення: 15.01.2018)
10. *Нитченко Д.* Листи письменників. *Березіль.* 1993. №7-8. С.19-85.
11. *Оруел Георг.* Колгосп тварин. З англ. мови переклав Іван Чернятинський. Мюнхен: Прометей, 1947. 91 с.
12. *Осьмачка Т.* Павло Филипович : спогади. *Слово: збірник 2.* Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників в екзилі, 1964. С. 296-305.
13. *Чапленко В.* Його таємниця. Нью-Йорк, 1976. 126 с.
14. *Чапленко В.* Кому повім печаль мою? Матаван, 1988. 88 с.

REFERENCES

1. Bashtova, N. (2010). Yurii Shevelov i Hryhorii Kostyuk: «...Na starosti lit pochynaiemo lystuvatysia...». [Yurii Shevelov i Hryhorii Kostyuk: „Getting old we begin correspondence”]. In *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia.* (Vol. 5, pp. 352-500). Kyiv: VD «Stylos». [In Ukrainian].
2. Borev, Yu. (1970). *Komicheskoe ili o tom, kak smekh kaznit nesovershenstvo mira, ochishchaet i obnovlyayet cheloveka i utverzhdaet radost bytiya* [Comic, or On that how laugh executes imperfection of the world and renew human and establishes the joy of being]. Moscow: Iskusstvo. [In Russian].
3. Hak, Anatol (Martyn Zadeka). (1973). *Vid Huliai-Polia do Niu-Yorku.* [From Huliay-Pole to New-York]. New Ulm: Filadelfiia. [In Ukrainian].
4. Kuzmych, O. (2015). *Movni zasoby tvorennia komichnoho v ukrainskii prozi kintsia XX stolittia – pochatku XXI stolittia* [The linguistic means of the creation of comic in the Ukrainian prose the end of XX century – beginning of XXI century] (Doctoral thesis, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine). Lutsk, 2015. [In Ukrainian].

5. Kulish, V. (1966). *Slovo pro budynok «Slovo»: spohady* [A Word on the house “Slovo”: memoires]. Toronto: Homin Ukrainy. [In Ukrainian].
6. Lévi-Strauss, K. (1999). *Pervobytnoe myshlenie* [The Savage mind] (A. Ostrovskiy, transl.). Moscow: Respublika [In Russian].
7. Humenna, D. (n.d.) *Lysty do Dmytra Nytchenka* [Letters to Dmytro Nytchenko]. Retrieved from <http://www.yatran.com.ua/articles/567.html> [In Ukrainian].
8. N. a. (1964). *Lysty do Volodymyra Vynnychenka* [Letters to Volodymyr Vynnychenko] In *Slovo*. [Word] (Collection 2, pp. 317-335) New York: Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv v ekzyli. [In Ukrainian].
9. Orest, M. (1957). *Lyst do Oleksandra Fylypovycha vid 4.V.1957 r.* [Letter to Oleksandr Fylypovych on May, 4 1957]. Retrieved from <http://biog.in.ua/mihajlo-orest-listi-do-oleksandra-filipovicha.html?page=2> [In Ukrainian].
10. Nytchenko, D. (1993). *Lysty pysmennykiv. Berezil, 7-8.* 19-85.
11. Orwell, G. (1947). *Kolhosp tvaryn* [Animal farm] (I. Cherniatynskiy, Trans.). Munich: Prometei. [In Ukrainian].
12. Osmachka, T. (1964). *Pavlo Fylypovych : spohady* [Pavlo Fylypovych : memoires]. *Slovo*. [Word] (Collection 2, pp. 296-305) New York: Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv v ekzyli. [In Ukrainian].
13. Chaplenko, V. (1976). *Yoho taiemnytsia* [His mistery]. New York: (n.p.) [In Ukrainian].
14. Chaplenko, V. (1988). *Komu povim pechal moi?* [Whom should I tell my grief?]. Matawan: (n.p.). [In Ukrainian].

АННОТАЦИЯ

Александр Онищенко. Поэтика смеховой культуры как эстетико-художественный способ моделирования окружающей среды (на примере эмиграционной мемуаристики)
Комплексное исследование смеховой культуры на примере мемуарных текстов, авторами которых являются диаспорные писатели, в украинском литературоведении рассматривается впервые. Для наглядности избраны меткие иллюстрации из прозы nonfiction. Доказано, что специфика эстетического переживания противоречия действительности прочитывается сквозь призму сочетания серьезного и смехового начал и связана со свободой человека. Для усиления эстетического восприятия читателем юмора и сатиры писатели обращаются к синкретизму, разновекторным формам смеха – юмористического, радостного, ироничного, язвительного (сарказма), льстивого, пародийного.

Ключевые слова: юмор, смеховая культура, жанровый бриколаж, нефикционная проза, автор, эпиграмма, сатирически-юмористические компоненты, дискурс.

ABSTRACT

Alexander Onyshchenko. Poetics of laughter culture as an aesthetic and artistic mode of environmental modeling (on the example of emigration memoirs)

Comprehensive study of laughing culture on the example of memoirs, sponsored by diaspora writers, is considered in Ukrainian literary studies for the first time. For the sake of clarification, the best examples of nonfiction prose are chosen. It is proved that the specificity of the aesthetic experience of the contradiction of reality is read through the prism of the combination of serious and laughter and is connected with human freedom. To enhance the aesthetic perception of the reader's humor and satire, writers turn to syncretism, multi-vector forms of laughter - humorous, joyous, ironic, plucking (sarcasm), flattering, and patriotic.

It is found out that the poetry of laughing culture as a specific branch, which is analyzed within the structure of a documentary, reveals the type of writer's artistic thinking, an individual

style. The means of comic. The memoirists captured nationally marked topos and locuses, historical and everyday stories, life strategies of Ukrainian emigration and the nation, emphasizing the importance of ethnic characters, mentality, legends, legends, backed by a powerful cultural resource. The glamorous culture of documentary and documentary prose expresses national color, mentality, complexity of life's conflicts, vicissitudes of fate.

In memoirs writers resort to the use of multi-vector stylistic tools, farcical means: plucking irony, satirical hyperbolization is a central factor in the peculiarity of the artistic and documentary world. Contribute to the creation of a comic effect of events, phenomena, images and various verbal and artistic functions, which are characterized by the disclosure of negative facts, the creation of a laughing atmosphere, the comic character traits, and the regularities of reality. It is proved that the writers, through a ridiculous paradox, a laughingstock culture, adopt philosophical reminiscences, designed for a profound perception of the negative processes observed in the Ukrainian emigration environment. In our opinion, the identified processes for the Ukrainian community remain relevant today.

Key words: humor, funny culture, genre bricolage, nonfiction prose, author, epigram, satirical-humorous components, discourse.

Стаття надійшла до редакційної колегії 01.12.2017 року